

Şeir hər zaman insanın daxili aləminin ən sırlı və dərin qatlarına açılan bir pəncərə olub. Klassik lirika, adətən, sevgi və həsrət hissələrinin emosional təsviri ilə məhdudlaşsa da, bəzi müəlliflərin yaradıcılığı bu sərhədləri aşaraq fərdi kədəri ümumbəşəri fəlsəfi bir narahatlığa çevirir. Azadə Novruzova-nın poeziyası da məhz bu qəbildəndir. İlk baxışda güclü sevgi, ayrılıq və nisgil hissələrini təsvir edən bu şeirlər, əslində lirik qatın altında insanın varlığı, mənası və kainatdakı yeri haqqında fundamental fəlsəfi düşüncələr gizlədir.

Sairənin sərbəst şeir forması və simvolik dili sayəsində fərdi ağrı, Vətən həsrəti, ontoloji natamamlıq və ilahi eşq arayışının kəsişdiyi mürəkkəb bir mənəvi səyahətə çevirir.

Bu təhlilin əsas məqsədi Azadə Novruzova poeziyasının səthindəki lirik perdəni aralayaq, onun dərinliyində gizlənən eksistensial kədər, Varlığın Birliyi (Vəhdəti-Vücud) fəlsəfəsi, milli ruh və fərdin bütövlüye qayıtmak arzusunu formalaslaşdırın əsas fikirləri və bədii vəsitleri araşdırmaqdır.

Azadə Novruzovanın şeirləri ilk oxunuşda güclü sevgi, ayrılıq və nisgil hissələrini təsvir etsə də, əslində bu lirik qatın altında insanın varlığı, mənası və kainatdakı yeri haqqında fundamental fəlsəfi düşüncələr gizlədir. Sairənin poeziyası fərdi kədəri ümumbəşəri bir narahatlığa yüksəldir və oxucunu daxili dünyasında dərin bir səyahətə çıxarır.

Bu poeziyanın fəlsəfi əsasını insanın natamamlıq və bütövlüye qayıtmak arzusunu təşkil edir. Sairənin həsrəti adı dərinlik yox, varlığın ilkin tamlığına qayıtmak arzusudur. O, özünü daima parçalanmış, "yarınca" hiss edir və sevgilinin yoxluğunda bütönlüyünü itirir. Mənəvi və milli mənəda isə bu natamamlıq Vətən mövzusunda təcəssüm olunur. Sairə öz varlığını Vətənin bütövlüyü ilə şərtləndirir və fərdin öz kimliyini yalnız bütöv bir məkanda təpə bilməsinin ontoloji həsrətini dile getirir:

Ovum-ovum ovulub
Birçə çımdık toz olmuşam.
... Vətən bütövlənəndə
Qatarsan Araz suyuna!"

Şeirlərin mistik qatı isə insanın Tanrıya qovuşmaq arzusunu və kədər vəsitsəsələ mənəvi yüksəlişi eks etdirir. Ən dərin mistik ifadə Vəhdəti-Vücud (Varlığın Birliyi) ideyasından qaynaqlanır:

Bu nə eşq, bu nə sevdə
bu nə dəlilik Allah?
Yığış gel bize, Səndə!

Yer, göy! Biz olaq Allah!

Bu, sairənin öz varlığını

Mütəqəd Varlıqla birləşdirmək istəyini göstərir. Diger tərəfdən,

şaire dərdi məhv edici qüvvə kimi yox, mənəvi inkişafın şərti kimi qəbul edir. Dərdin "güllənməsi" onun mənəvi mahiyət doğuran bir proses olduğunu göstərir:

Təzə dərdi məlhəm bilib,
Köhne dərdin üstə sərdim.
Gülləndi dərdim.
İlahi, gel, dər gülənünü,
Güldü dərdim.

Azadə Novruzova poeziyası fəlsəfi fikirləri birbaşa ifadə etmək əvəzinə, güclü, rəmzi obrazlar vəsitsələrindən istifadə etmək. Bu simvollar şeirlərin həm emosional, həm də ontoloji (varlıqla bağlı) yüksək artırmışdır və sairənin mənəvi dünyasını daha dərinlənəcə açır.

Şairenin poeziyasında Yağış ikiqat mənə daşıyır. Bir tərəfdən, bu, ruhu təmizləmək və xilas etmək üçün dilənən ümidi: Yağış ol, ələn üstümə
quruyum
gün çıxanda.

"Yağış qadın" obrazı isə dəha mürəkkəbdür; bu, Yağışın özünün şəxsiyyət qazanmış, kədərli forması, yəni üzü açılmayan səmanın və üşüyən ruhun simvoludur.

Hələ de o küçədə
dayanıb boynubükük,
yenə gözləri dolub.
Göyün üzün aç, Allah!
Üşüyür, Yağış qadın!

Bu obraz fərdin kədəri ilə təbiətin kədərinin eyniləşdirilməsi deməkdir.

Qırmızı qərənfil ənənəvi sevgi simvolu olsa da, Novruzovanın şeirində qırmızı rəng ağrı, qan və dərin kədərlə birləşərək yeni bir mənə kəsb edir. Qərənfillər burada şairenin öz göz yaşalarının və ya həsrət hissələrinin təcəssümüdür:

Gözlərimdən boylanan
Qırmızı qərənfillər
Ağlamaqdan yoruldu.

"Ağlamaqdan yorulmaq" ifadəsi həsrətin, gözləməyin və dözməyin tükəndiyini göstərən eksistensial tükənmenin simvoludur. Həmçinin, olmuş sevgini qələblərində gömən bu qırmızı rəngdə dərin bir nisgil var:

Oy qəlbimi, elə ordaca göm,
Bu kimsəsiz ölüünü.
uyusun qırmızı məzarlarında...

Nəhayət, şeirlərdə təkrarlanan Dağ obrazı fiziki çətinlikdən çox, mənəvi manənin və ya

"Güllənən dərdin" poeziyası: Azadə Novruzova poeziyasında fərd və Vətən bütövlüyü fəlsəfəsi

Tanrıının ucalığının simvoludur. Dağ, fərdin məqsədine çatmaq üçün aşmali olduğu bir sınaqdır və şairenin ilahi Vərlidən icazə istəməsi bu sınağın tekə fiziki güclə deyil, ilahi irade ilə bağlı olduğunu göstərir:

İlahi bu dağ, nə dağ?
Yarım, gəlimmi, sən de?
Bütün bunlar göstərir ki,
Azadə Novruzova sadə obrazlardan istifadə etməklə belə, onlara çox qatlı fəlsəfi və emosional menalar yükleyir. Onun simvolları poeziyasını tekə lirik yox, həm də dərk edilməli, analiz edilməli bir mətnənə çevirir.

Azadə Novruzovanın poeziyasını fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri də onun sərbəst və modern tərzde yazılış dildər. Sərbəst forma Novruzovaya ontoloji və eksistensial sualları daha təbii və bəzəksiz bir şəkildə ifadə etməyə imkan yaradır. Misraların uzunluğu fərqli duyğuların və ya fikirlərin ifadəsinə xidmet edir:

Gələn-gedən nəfəsim
Yenə səssiz piçilda
Gecənin qulağına.

Şaire fəlsəfi fikirləri qabartmaq üçün tez-tez bədii təzadalar (antitez) və paradoxlar-dan istifadə edir. Həyat və ölüməndən, kədərdən bəhs edərək belə, o, təzadlı və paradoxal obrazlar yaradır. Məsələn, "gülən dərd" təzadı dərdi qəbul etmək və onu mənəvi inkişafın, yəni "güllənmənin" mənbəyi kimi görmək fəlsəfəsini ifadə edir:

Hərəkət ilə yandığımız
Təbriz, Zəngəzur,
Göyçəmiz,
Bütöv Azərbaycanımız!

Vətənə qayıtmaq, sadəcə yaşıamaq deyil, torpağı bərpa etmək və eziyəlməkdir:

O, Vətən tam olmayıncı özünü kamil hiss edə bilmir:

Ovum-ovum ovulub,
Birçə çımdık toz olmuşam.
Gülüm, gəl 'Xəlvət'ində gizlət məni...

Vətən bütövlənəndə

Qatarsan Araz suyuna!

Vətən sevgisi, itirilmiş torpaqlar və tarixi ədalətsizliklər səbəbindən dərin kədər və kollektiv ağrı ilə bağlıdır. Şəxsi kədər anından milli faciəyə keçid bu mövzunun ən güclü ifadələrindən biridir: "Bu gecə yuxumda bir uşaq ağladırdı, / Xocalıdan... / Cəsədi qar içinde. / Yiyəsi ölmüşdə, / Ortalıqda qalmışdı, dünya!" Bu misralarda Vətən sevgisi faciənin əbədiliyini və dünyani ittiham edən bir hərəkət ifadə edir. Həmçinin, Vətən sevgisinin ayrılmaz hissəsi olan qəçin və köçkün taleyi də öz əksini tapır.

Bütün bunlarla yanaşı, Vətən sevgisi keçmişdəki ağrı ilə yaşasa da, gələcəyə, Qələbəyə və bərpa olunacaq ədalətə böyük ümidi bağlıdır. Şaire Vətənən bütövlüyü və zəfər anını böyük bir coşqu ilə qarşılıyır və bu sevgi coğrafi olaraq mövcud Azərbaycan Respublikasının sərhədlərindən daha geniş, Bütöv Azərbaycan ideyəsini əhatə edir:

Həsrəti ilə yandığımız
Təbriz, Zəngəzur,
Göyçəmiz,
Bütöv Azərbaycanımız!

Vətənə qayıtmaq, sadəcə yaşıamaq deyil, torpağı bərpa etmək və eziyəlməkdir:

Gül ekək, çıçək bitirək.
Dörd bir yanın Cənnət edək.

Azadə Novruzovanın poeziyasında Vətən sevgisi, beləliklə, şəxsi nisgilin milli şüura yüksəldiyi, varlıq axtarışının təməlində duran, eziyəlməyi, ağrı və eyni zamanda qətiyyəti bir sevgi formasıdır.

Azadə xanımın şeirlərində təsvir olunan insanı eşq və sevgi ilk baxışda adı görünə bilər, lakin əslində bu eşq də dərin fəlsəfə və mistik mənənlər yüksəlmişdir. Şairenin eşqi adı romantik münasibətdən çox, varlıq dərk etmə vəsitsəsine çevrilir. Bu eşq daha çox ayrılıq və həsrət fonunda təsvir olunur.

Ayrılıq sadəcə fiziki yox, insanın öz varlığının itirilmiş hissəsini axtarması kimi qəbul edilir,

çünki sevgili şairenin

"bütününü" tamamlayan hissədir.

Şairenin tekbaşınlığı isə bu ayrılıqla birge bir varlıq cəzası kimi yaşıanır:

Gəlməsən qınamaram

Heç küsmərəm də.

O qədər ayrılıqlar var...
Bizimkini şükür deyərəm...
...ayrılıqlar xarabasının
orta göbəyində doğulmuş
şuq...

Bu misralar ayrılığın şairenin varlıq şərti olduğunu, sənki təleyin öncədən yazılmış hissəsini olduğunu göstərir. Kədər o qədər güclüdür ki, fiziki məhv olma təhlükəsi yaradır:

Sixsam gözlərimi dənizə
gəmilər boğulacaq
balıqların donu daralacaq...

Göz yaşlarının gəmiləri
boğması təsviri, ayrılıqlardan
doğan kədərin adı bir hissə deyil,
bütün kainatın strukturunu poza
biləcək qədər güclü bir fəlakət
olduğunu vurğulayır.

Azadənin şeirlərindəki insanı eşq tez-tez ilahi eşqə qarışır, sevgili Tanrıının bir təcəssümü və ya bütöv varlığın açarı kimi qəbul edilir. Sevgiliyə olan sevgi dini ayinlərlə, zikr ilə eyniləşdirilir, bu da sevgilini dünyəvi hədən çıxarıb mənəvi bir məqam qaldırır:

Yatmamışam gecəni
Oturub səhərəcən
Adını zikr etmişəm
Dilim ucu qabardı.

Bu, şairenin sevgilini özünə
bir növ mənəvi qiblə seçdiyini
göstərir. Eşq həm də idealın arzu olunmasıdır, yəni varlığın
məqsədi kimi dilənir:

İsteklərim sıralandı...

Növbə yetdi öz könlümə.

Gülüm səni bu könlümə yarilədim.

Yeni deyimlərlə kifayət qədər zəngin olan Azadə Novruzova poeziyası fəlsəfi fikri birbaşa bəyan etmədən, sərbəst şeirlərin əcəviliyi, güclü bədii təzadalar və gündəlik dili yüksəlmiş metafizik mənənlər vəsitsəsile çatdırır. Onun bədii dili bu kədərlə, lakin ümid dolu varlıq axtarışını oxucuya daha təsirli və yaddaalan bir şəkildə çatdırın əsas alətdir.

Sonda meni öz sehri
dünyasına aparıb kifayət qədər
düşüncələrə dalmağa vadar
edən Azadə Novruzovaya poeziyasının dərinlikləri üçün təşəkkür edir, ona bu çətin və keşməkəşli, lakin işləqli yolda tükənmez ilham, qəlbini tamlığına tapmaqda yeni zəfərlər və yaradıcılığında hələ çox möhtəşəm "gülən dərdlər" arzulayıram. Qoy bu cesarətli və fəlsəfi səs oxularını daima mənəvi bütövlüyə doğru aparsın.

**Şəmsi Qoca
şair-publisist,
Qərbi Azərbaycan
İcması Aparatının elmi işçisi**